

MILOJKO ARSIĆ

UTICAJ ISTORIJE DRŽAVNOSTI NA EKONOMSKU RAZVIJENOST ZEMALJA

U radu se istražuje uticaj istorije državnosti, kao dela istorijskog nasleđa, na sadašnji nivo ekonomske razvijenosti zemalja. Istorija državnosti utiče na efikasnost države u obavljanju funkcija koje su važne za funkcionisanje privrede i njen napredak, kao što su kvalitet institucija, ekonomska politika, obrazovanje, infrastruktura i dr. Empirijska istraživanja uglavnom potkrepljuju postojanje veze između dužine državnosti zemalja i njihovog nivoa ekonomske razvijenosti u obliku obrnutog slova U, što znači da najrazvijenije zemlje imaju "srednju" dužinu državnosti. Zemlje sa "srednjom" dužinom državnosti su mogle da uče na greškama starijih država, a imale su dovoljno vremena da izgrade državne kapacitete. Veza između istorije državnosti i nivoa ekonomske razvijenosti zemalja je snažnija ako se državnost meri na osnovu istorije državnosti populacije koja naseljava sadašnje zemlje, nego na osnovu istorije državnosti teritorije savremenih zemalja. Ovaj rezultat je u skladu sa empirijskim istraživanjima prema kojima su socijalne norme i oblici ponašanja koji su važni za funkcionisanje države relativno postojani tokom vremena.

Ključne reči: istorija državnosti, efikasnost države, ekonomska razvijenost

U V O D

Istraživanje mehanizama privrednog rasta kao i uzroka razlika u nivou razvijenosti zemalja predstavlja jedno od centralnih pitanja u ekonomskoj nauci od

Prof. dr Milojko Arsić, redovni profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, e-mail: arsicm@ekof.bg.ac.rs. Rad je realizovan u okviru projekta "Rizici finansijskih institucija i tržišta u Srbiji – mikroekonomska i makroekonomska analiza" (šifra projekta: 179005), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

njenog nastanka. Sredinom 20. veka formulisani su modeli egzogenog rasta privrede koji su statistički dobro objašnjavali neposredne faktore privrednog rasta. Prema ovim modelima rast privrede direktno zavisi od rasta količine rada i kapitala i tehničkog progressa, pri čemu tehnički progres predstavlja ključnu determinantu rasta proizvodnje po radniku i po stanovniku, time i rasta standarda građana. Osnovna slabost ovih modela je u tome što su neposredne determinante rasta posmatrane kao date, što znači da model nije objašnjavao zbog čega je tehnički progres u jednoj zemlji nekada brži, a nekada sporiji ili zašto je u dugom periodu u jednoj zemlji tehnički progres brži nego u drugoj. Slično tome rast količine kapitala po radniku je objašnjavan stopom investicija, ali nije objašnjavano od čega zavise investicije. Ponuda rada je objašnjavana demografskim faktorima koji su u modelu, takođe, tretirani kao dati izvan ekonomskog sistema.

Tokom osamdesetih godina 20. veka počeo je razvoj modela endogenog rasta u kojima se i dalje zadržava pretpostavka da rast privrede neposredno zavisi od povećanja količine rada i kapitala i tehničkog progressa, ali se u model uključuju jednačine koje objašnjavaju od čega zavise tehnički progres, investicije i ponuda rada.¹ U ovim modelima tehnički progres se objašnjava količinom obrazovanja populacije i njegovim kvalitetom, visinom državnih i privatnih ulaganja u fundamentalna i primenjena naučna istraživanja, intenzitetom konkurencije, ekonomskom otvorenošću zemalja i dr. Investicije se objašnjavaju faktorima kao što su kvalitet institucija, visina kamatnih stopa, visina poreza, makroekonomska stabilnost i dr. Ponuda rada u ovim modelima zavisi od bruto zarada, poreza, visine socijalne pomoći i dr.

Modeli endogenog rasta inspirisali su seriju istraživanja fundamentalnih faktora od kojih zavisi rast privrede u dugom vremenskom periodu. Traganje za fundamentalnim faktorima rasta predstavlja pokušaj da se objasni zbog čega su neke zemlje razvijene, a druge nisu, ili zašto su neki narodi u nekim periodima ostvarivali značajan privredni napredak, da bi potom ušli u dugoročnu stagnaciju. Brojni naučni radovi sadrže teorijske dokaze i empirijske potvrde da kvalitet institucija predstavlja ključnu fundamentalnu determinantu rasta.² Kao ključ-

¹ Paul M. Romer "Increasing Returns and Long-Run Growth", *Journal of Political Economy*, No. 5, Vol. 94, 1986, 1002–1037. Paul M. Romer, "Endogenous Technological Change", *Journal of Political Economy*, No. 5, Part 2, Vol. 98, 1990, 71–102; Robert E. Lucas, "On the Mechanics of Economic Development", *Journal of Monetary Economy*, Issue 1, Vol. 22, 1988, 3–42.

² Daron Acemoglu, Simon Johnson, James A. Robinson "The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation", *American Economic Review*, No. 5, Vol. 91, 2001, 1369–1401; Dani Rodrik, Arvind Subramanian, Francesco Trebbi, "Institutions rule: the primacy of institutions over geography and integration in economic development", *Journal of Economic Growth*, No. 2, Vol. 9, 2004, 131–165.

ne institucije koje su pogodne za rast privrede su identifikovane: sigurnost svojine i ugovora, ravnopravnost učesnika na tržištu, niska korupcija, sloboda mišljenja i istraživanja, slobodna trgovina sa svetom, politička stabilnost, demokratija i dr. Drugu grupu fundamentalnih uzroka dugoročnog rasta čine geografski faktori,³ kao što su: prosečna temperatura, geografska izolovanost,⁴ količina padavina, rizik od zaraznih bolesti, kvalitet zemljišta, pristup moru, pogodnost zemljišta za poljoprivredu, raspoloživost rudnih resursa i dr. Treća grupa fundamentalnih faktora koji utiču na rast privrede u dugom roku predstavljaju različiti oblici istorijskog nasleđa, kao što su: protok vremena od kada je populacije koja živi u nekoj zemlji napustila lovačko-skupljačku privredu (peleolitska revolucija),⁵ koliko dugo vremena je prošlo od kada je populacija počela da živi u državi kao obliku organizacije društva, kada je počelo masovno opismenjavanje populacije i dr. Četvrta grupa fundamentalnih faktora kojima se objašnjavaju razlike u dugoročnoj stopi rasta i nivou razvijenosti su: različite karakteristike populacije koje utiču na funkcionisanje privrede i na njen rast, a koje se prenose s jedne na drugu generaciju.⁶ Količina znanja i veština koje poseduje populacija ključno utiče na privredni rast, ali su važne i relativno trajne karakteristike populacije koje odražavaju njen odnos prema: radu i dokolici, štednji i potrošnji, tehnološkim i institucionalnim inovacijama, obrazovanju i nauci, slobodi mišljenja i toleranciji, poštenju i prevarama, uključivanju žena u obrazovanje i privredne aktivnosti, saradnji sa strancima i dr.

Fundamentalni faktori rasta su međusobno povezani, ali je smer i priroda njihove povezanosti i način na koji utiču na rast privrede još uvek predmet in-

³ Jaffrey J. Sachs, "Institutions Don't Rule: Direct Effects of Geography on Per Capita Income", *NBER Working Paper 9490*, 2003; Enrico Spolaore, Romain Wacziarg, "How Deep Are the Roots of Economic Development?", *Journal of Economic Literature*, No. 2, Vol. 51, 2013, 325–369.

⁴ Dugotrajna geografska izolovanost Australije, Severne i Južne Amerike, podsaharske Afrike i dr., uticala je da narodi koji su živeli u tim delovima sveta nisu usvajali tehnološke i institucionalne inovacije nastale u drugim delovima sveta, što je uticalo na nizak nivo njihove ekonomske razvijenosti u periodu pre kolonizacije.

⁵ Valerie Bockstette, Areendam Chanda, Louis Putterman, "States and markets: The advantage of an early start", *Journal of Economic Growth*, No. 4, Vol. 7, 2002, 347–369; E. Spolaore, R. Wacziarg, op. cit., 330–336; Oana Borcan, Ola Olsson, Louis Putterman "State history and economic development: evidence from six millennia", *Journal of Economic Growth*, No. 1, Vol. 23, 2018, 1–40.

⁶ Maks Veber, *Protestantska etika i duh kapitalizma*, Mediterran publishing, Novi Sad, 2011, 102–122; E. Spolaore, R. Wacziarg, op. cit., 348–362; Yuriy Gorodnichenko, Gerard Roland, "Culture, institutions and the wealth of nations", *Review Economic Statistics*, No. 3, Vol. 99, 2017, 402–416.

tenzivnih teorijskih i empirijskih istraživanja. Jedno od mogućih objašnjenja je da su u ranoj istoriji geografski faktori bili primarni, odnosno da su oni uticali na paleolitsku revoluciju, nastanak prvih gradova i država, formiranje normi, stavova i oblika ponašanja koji se prenose kroz generacije. U skladu sa ovim objašnjenjem direktan uticaj geografskih faktora slabi tokom istorije, kao posledica tehnološkog, naučnog i ekonomskog napretka, mada se on i dalje ispoljava indirektno kroz karakteristike institucija i populacije koje su oblikovane u prošlosti kada su geografski faktori bili važniji. Na oblikovanje institucija su uticali geografski faktori, istorijsko nasleđe i karakteristike populacije, ali i rezultati borbe različitih interesnih grupa, u okviru određene zemlje, pri čemu ishod borbe ima karakteristike slučajnosti⁷.

U fokusu istraživanja u ovom radu je uticaj istorije državnosti na sadašnji nivo ekonomske razvijenosti zemalja. Rad se sastoji iz uvoda, dva poglavlja i zaključka. U prvom poglavlju se analizira uloga koje su države imale u ekonomiji tokom istorije, kao i način na koji istorija državnosti utiče na efikasnost država i nivo ekonomske razvijenosti zemalja. U drugom poglavlju se objašnjava merenje istorije državnosti, analiziraju deskriptivne statistike koje opisuju povezanost istorije državnosti i ekonomske razvijenosti i daje pregled ekonometrijskih istraživanja iz ove oblasti.

TEORIJSKI OKVIR ZA ANALIZU UTICAJA ISTORIJE DRŽAVNOSTI NA EKONOMSKU RAZVIJENOST ZEMALJA

Među ekonomistima postoji saglasnost da je uspostavljanje države nužan uslov da bi društvo znatnije prevazišlo nivo razvijenosti i veličinu populacije⁸ koja obezbeđuje lovačko-skupljačka privreda. Od nastanka prvih država u njihovoj nadležnosti je bila zaštita lične bezbednosti, zaštita svojine i ugovora, zaštita od spoljnih neprijatelja, izgradnje osnovne infrastrukture i kreiranje novca. Do početka 19. veka većina država nije u znatnijoj meri preuzimala obavljanje novih funkcija, usled čega je učešće državnih rashoda u BDP do tada iznosilo najčešće između 5% i 10%.

⁷ Mansur Olson, *Uspon i sumrak naroda: ekonomski rast, stagflacija i društvena rigidnost*, Službeni glasnik, Beograd, 2011, 45–63.

⁸ Sve do industrijske revolucije ekonomski napredak se više ispoljavao kroz rast populacije, dok je rast standarda bio skroman. Od početka industrijske revolucije rast produktivnosti, koji je omogućen institucionalnim i tehničkim inovacijama je omogućio višestruko povećanje broja stanovnika, ali i njihovog standarda.

Od početka 19. veka, a naročito u 20. veku, države preuzimaju brojne nove funkcije poput obezbeđenja opšteg državnog obrazovanja, finansiranja, a često i pružanja zdravstvenih usluga, obezbeđenja penzija, zaštite građana od nezaposlenosti i siromaštva i dr. Za razliku od prošlosti kada su države⁹ sporadično ulagale u infrastrukturu, od početka 19. veka države značajno povećavaju ulaganja u izgradnju saobraćajne, komunalne, energetske, a kasnije i telekomunikacione infrastrukture. Države finansiraju opšte obrazovanje i fundamentalna naučna istraživanja, a subvencionišu primenjena istraživanja čime sistematski podstiču tehnički progres. Kao rezultat preuzimanja novih funkcija tipično učešće državnih rashoda u BDP u razvijenim zemljama početkom 21. veka se kreće između 40% i 50%. Osim toga, savremene države su tokom poslednja dva veka značajno proširile svoju regulatornu ulogu kao odgovor na rast kompleksnosti privrede i društva, ali i kao znak civilizacijskog napretka.

Funkcije koje obavljaju države blisko su u povezane, kao sa neposrednim, tako i sa fundamentalnim determinantama rasta privrede. Države, kako savremene tako i tradicionalne, imaju ključnu ulogu pri uspostavljanju i funkcionisanju institucija, koje predstavljaju jednu od fundamentalnih determinanti rasta privrede. Države kroz obrazovanje, medije i dr. podstiču formiranje moralnih vrednosti poput poštenja, solidarnosti, poverenja, izbegavanja nanošenja šteta drugima, čime se smanjuju transakcioni troškovi i podstiče privredni napredak. Države kroz javne investicije grade infrastrukturu, čime smanjuju troškove poslovanja privatnog sektora i povećavaju njegovu produktivnost. Osim toga savremene države, kroz ulaganje u obrazovanje direktno omogućavaju sticanje znanja i veština kojima se podstiče rast produktivnosti kao i usvajanje i kreiranje inovacija.

Među savremenim državama postoje velike razlike u uspešnosti pri obavljanju kako tradicionalnih tako i savremenih funkcija. Države se značajno razlikuju prema kvalitetu zakona i striktnosti njihove primene, visini korupcije, stepenu kriminala, kvalitetu administrativnih, obrazovnih i zdravstvenih usluga, efikasnosti u izgradnji infrastrukture, makroekonomskoj stabilnosti i dr. Ove razlike utiču na različitu brzinu rasta privreda u dugom periodu, a time i na razlike u nivou razvijenosti zemalja. Stoga je važno pitanje zbog čega neke zemlje imaju bolje institucije, bolju ekonomsku politiku, bolju infrastrukturu, kvalitetnije obrazovanje, i dr. dok druge imaju slabije performanse u navedenim oblastima.

Jedno od objašnjenja velikih razlika u kvalitetu obavljanja funkcija države nalazi se u razlici u dužini perioda tokom koga su različite populacije provele u

⁹ U prošlosti su neke države, poput Rimskog ili Kineskog carstva, ulagale znatna sredstva u izgradnju puteva, vodosnabdevanje i dr. ali je to pre bio izuzetak nego pravilo.

okviru države kao obliku organizacije društva. Najbolji način merenja dužine državnosti savremenih zemalja podrazumeva da se istorije njihove državnosti računaju na osnovu istorije državnosti populacije koja živi na njihovoj teritoriji. Populacija je nosilac znanja, oblika ponašanja i uverenja od kojih zavisi funkcionisanje države.¹⁰ U skladu sa time istorija državnosti SAD predstavlja ponderisani prosek istorije državnosti njene sadašnje populacije, što znači da obuhvata period koji su preci Amerikanaca proveli u okviru država iz kojih su se doselili (Britanija, Nemačka, Italija, Kina, Afrika i dr). S obzirom na to da većina američke populacije potiče iz Evrope ona ima sličnu dužinu državnosti kao i evropske populacije, mada je prva država na teritoriji SAD formirana pre oko 400 godina. Da bi se državnost savremenih zemalja izvela iz državnosti njihovih populacija neophodni su relativno precizni podaci o migracijama u prošlosti, ali i podaci o procesima asimilacije i stapanja naroda, formiranju novih naroda i dr. Međutim, u praksi se ne raspolaže pouzdanim podacima o migracijama, naročito o onim koje su se dogodile u daljoj prošlosti, pa se često istorija državnosti savremenih zemalja računa na osnovu istorije država koje su postojale na njenoj teritoriji, uz korekciju za migracije, koje su se dogodile nakon 1500. godine. U nekim istraživanjima se koriste podaci o genetskim karakteristikama populacija savremenih država, na osnovu čega se može utvrditi njeno poreklo, iz koga se može izvesti i istorija državnosti.

Istorija državnosti utiče na efikasnost u obavljanju državnih funkcija, jer efikasnost zavisi od iskustva koje se stiče u dugom vremenskom periodu, a koje se prenosi sa jedne na drugu generaciju. Tako na primer efikasna naplata poreza zahteva kompetentnu i nekorumpiranu poresku administraciju, ali i spremnost građana da dobrovoljno plaćaju poreze. Kvalitet poreske administracije zavisi od istorije državnosti populacije koja živi u savremenoj državi, dok poreski moral populacije zavisi od poverenja građana da će sredstva prikupljena porezima biti upotrebljena efikasno i pravično, ali i od uverenja da će svako ko bude otkriven u utaji poreza biti kažnjen. Za efikasno obavljanje drugih državnih funkcija, kao što su pravosudne, administrativne, obrazovne, zdravstvene ili za izgradnju infrastrukture, potrebna je kompetentna, poštena i posvećena administracija za čije formiranje je, u najboljem slučaju, potrebno nekoliko generacija. Dugotrajnost procesa izgradnje efikasne države posledica je toga što je za sticanje znanja koja su potrebna za upravljanje državom neophodno relativno dosta vremena. Osim vremena koje je potrebno da se steknu znanja i veštine za efikasno obavljanje dr-

¹⁰ Brza obnova Nemačke i Japana nakon Drugog svetskog rata, tokom koga je veliki deo društvenog bogatstva ovih zemalja bio razoren, ukazuje na to koliko su važne karakteristike populacije kao nosioca znanja i veština, ali i određenih normi i oblika ponašanja.

žavnih funkcija veliki izazov je da se uspostave dobre institucije koje ograničavaju državne službenike da prisvajaju javne resurse. U novoosnovanim državama, koje nisu uspostavile dobre institucije, veliki deo sredstava koji se prikupi porezima se preliva u privatne dohotke vladajuće elite. Za efikasno funkcionisanje države neophodno je da državni činovnici, ali i najšira populacija formiraju uverenja i oblike ponašanja koji omogućavaju efikasnu naplatu poreza kao i efikasno obezbeđenje javnih i privatnih usluga od strane države. Međutim, čak i kada se steknu potrebna znanja i uspostave uverenja i oblici ponašanja koji pogoduju privrednom i društvenom napretku, uvek postoji rizik od njihovog narušavanja usled nastojanja interesnih grupa da funkcionisanje države podrede svojim interesima.¹¹ Drugi rizik za privredni i društveni napredak je da znanja, uverenja i oblici ponašanja koji su u prošlosti pogodovali efikasnom funkcionisanju države i podsticali privredni i društveni napredak tokom vremena postanu neadekvatni. Da li će doći do njihovog prilagođavanja novim istorijskim okolnostima zavisi od toga da li će prevagnuti interesne grupe koje žele promene i prilagođavanje novim okolnostima ili one koje se suprotstavljaju promenama.

U skladu sa time malo je verovatno da narodi koji su prvi put počeli da žive u organizovanoj državi, pre nekoliko stotina godina, kao što je slučaj sa narodima koji žive u podsaharskoj Africi, Polineziji, delovima Srednje i Južne Amerika i dr., sada imaju dobro uređene države. S obzirom na to da je dobro uređena država neophodan uslov za brz privredni napredak narodi koji su kasno počeli da žive u obliku države su sada ekonomski nerazvijeni, a njihove ekonomije se sporo razvijaju. Mada ovi narodi uglavnom do sada nisu uspjeli da uspostave efikasnu državu, moguće je da će se to u budućnosti dogoditi, čime će biti ispunjen jedan od uslova za postepeno sustizanje razvijenih zemalja. Suprotno tome, narodi koji su osnovali države u dalekoj prošlosti imali su dovoljno vremena da izgrade efikasnu državu, a time i da stvore uslove za privredni napredak u dugom roku, što im obezbeđuje visok nivo razvijenosti.

Jedna od prednosti dugotrajne državnosti je u tome što takve zemlje u proseku imaju nacionalno i jezički homogenije stanovništvo što smanjuje rizik od unutrašnjih konflikata, ali i transakcione troškove pri obavljanju privrednih aktivnosti.¹²

¹¹ M. Olson, op. cit., 45–103.

¹² Negativan uticaj nacionalne i jezičke fragmentacije na privredni rast je empirijski potvrđen u velikom broju empirijskih istraživanja, videti npr. Robert Barro "Determinants of Economic Growth in a Panel of Countries", *Annals of Economics and Finance*, Issue 2, Vol. 4, 2003, 231–274; Peter Iliev, Louis Putterman "Social capability, history and the economies of communist

Na osnovu prethodnih argumenata očekuje se da je veza između dužine državnosti i sadašnjeg nivoa razvijenosti približno linearna što znači da su razvijeniji narodi koji su ranije počeli da žive u organizovanoj državi. Ova hipoteza ima određene empirijske potvrde kada se istorija državnosti sadašnjih zemalja posmatra od početka n.e., ali gubi empirijsku relevantnost kada se istorija državnosti produži do perioda kada su osnovane prve države (oko 3500. godine p.n.e.). Tako na primer neki od naroda koji su prvi osnovali države kao što su Egipćani, Iračani ili Indijci sada se nalaze na niskom nivou razvijenosti. Na drugoj strani evropski narodi¹³ ili Japan, koji se nalaze u svetskom vrhu po nivou razvijenosti, ne nalaze se u grupi naroda koji su prvi osnovali državu.

Stoga je inicijalna hipoteza o linearnoj vezi između dužine državnosti i nivoa sadašnje ekonomske razvijenosti zamenjena hipotezom o nelinearnoj vezi u obliku obrnutog latiničnog slova U. Prema ovoj hipotezi na niskom nivou razvijenosti nalaze se narodi koji su prvi osnovali države, kao i narodi koji su relativno skoro počeli da žive u državnoj organizaciji, dok se na najvišem nivou razvijenosti nalaze narodi koji imaju "srednje" dugu istoriju državnosti. Prema ovoj hipotezi narodi koji su po prvi put počeli da žive u organizovanoj državi pre dve ili tri stotine godine, nisu imali dovoljno vremena da izgrade kapacitete državne administracije, niti da izgrade efikasne mehanizme kojima bi sprečavali zloupotrebe javnih sredstava. Na drugoj strani narodi koji su uspostavili države u dalekoj prošlosti i dalje žive u državama koje nose neke karakteristike prvobitnih država koje nisu primerene savremenoj privredi, tehnologiji i društvu, kao što su autokratski način vladanja, nepotizam i široko rasprostranjeno traganje za rentom.¹⁴ Ove karakteristike prvobitnih država su duboko ukorenjene u kulturu naroda koji su ih osnovali, i prisutne su kako u državnoj administraciji, tako i u širokoj populaciji. Prema ovoj teoriji narodi koji imaju "srednji" nivo državnosti mogli su, pri formiranju država, da uče na iskustvima naroda koji su ranije formirali države (Rimljani od Grka i Egipćana, Zapadna Evropa do Rimljana, SAD, Kanada, Australija, Novi Zeland od Evropljana) i da izbegnu neke od zamki u koje su upale starije države.

and postcommunist states", *Studies in Comparative International Development*, No. 1, Vol. 42, 2007, 36–66.

¹³ Izuzetak su Grci i Italijani.

¹⁴ Izuzetak su Kinezi koji su među prvima osnovali centralizovanu državu, a koji će verovatno kroz nekoliko decenija biti među najrazvijenijim narodima. Objašnjenje bi se moglo naći u tome da su oni u ranoj istoriji stvorili državu sa dobrim performansama.

Dodatna korekcija ove hipoteze je u tome da se pravi razlika između perioda tokom kojih su narodi živeli u državi kojom su samostalno upravljali, u odnosu na periode tokom kojih su živeli u zavisnim državama ili su bili pod okupacijom, pa su mogućnosti za sticanje iskustva u upravljanju državom bile ograničene. Populacija koja živi u samostalnoj državi brže stiče iskustva u obavljanju državnih poslova, od populacije koja živi u zavisnoj državi ili se nalazi pod stranom okupacijom.¹⁵

Uticaj drevnosti država na sadašnji nivo ekonomske razvijenosti, ostvaruje se posredstvom uticaja na kvalitet državnih usluga. Ipak, prilično je izvesno da kvalitet državnih usluga ne zavisi samo od dužine perioda državnosti. Razlike u načinu funkcionisanja država i njihovoj efikasnosti su postojale tokom celokupne istorije ali su povećane tokom nekoliko poslednjih vekova. Od 18. veka, u nekoliko zapadnoevropskih zemalja i zemalja Novog sveta koje su osnovali doseljenici iz tih zemalja, pod uticajem ideja racionalizma i prosvetiteljstva pokrenute su institucionalne reforme koje su bitno promenile ulogu države u društvu, kao i njen uticaj na razvoj privrede. Institucionalne promene su obuhvatale podelu vlasti na sudsku, zakonodavnu i izvršnu, ograničavanje moći države u odnosu na građane, postepeno širenje glasačkih prava, odvajane crkve od države, uvođenja slobode mišljenja i istraživanja, opismenjavanje stanovništva i dr. Navedene institucionalne promene su praćene aktivnim uključivanjem države u privredni život, poput postepenog ukidanja feudalizma, regulisanja odnosa na tržištu rada, usvajanja urbanističkih propisa, izgradnje železnice, finansiranja naučnih istraživanja, zaštite patenata i dr. Pri tome nije izvesno u kojoj meri su navedene institucionalne promene bile nužna posledica prethodnog istorijskog razvitka zapadnoevropskih društava i njihovih država, a u kojoj predstavljaju slučajan ishod borbe interesnih grupa u navedenim zemljama. Institucionalne promene se značajno osnažile vladavinu prava i ograničile mogućnost rentijerskog ponašanja, što je podstaklo ljude na produktivno ponašanje kao što su inovacije, investiranje i dr. koji su doveli do niza industrijskih revolucija.

Prethodno upućuje na zaključak da bi opštiji model, kojim se sadašnji nivo razvijenosti objašnjava istorijom državnosti, trebalo proširiti uključivanjem varijabli koje odražavaju najvažnije promene u načinu funkcionisanja država tokom istorije, sa posebnim fokusom na promene koje su se dogodile prilikom prelaska

¹⁵ Važne su performanse koje ima strana država koja upravlja određenom populacijom, kao i uključenost populacije koje živi pod stranom vlašću u državne poslove, što se može dobro ilustrovati poređenjem rezultata vladavine Habsburške monarhije i Osmanlijskog carstva nad evropskim narodima.

iz feudalizma u kapitalizam. Kao ključne događaje koji su promenili način funkcionisanja države, uključujući i njenu ulogu u privredi, mogla bi se koristiti neke od sledećih varijabli: godina ukidanje kmetstva, godina usvajanje prvog ustava, godina kada je najmanje polovina stanovništva imalo glasačko pravo, procenat pismenog stanovništva tokom poslednja tri veka, godina izgradnje prve železnice i dr.

Zbog nedostatka podataka o navedenim promenama i teškoća da se urade retrospektivne procene, neki istraživači kao približnu varijablu za niz institucionalnih reformi tokom 18. i 19. veka, koriste pripadnost ili blisku povezanost evropskih država sa određenim imperijama. U istraživanjima, koja se odnose na zemlje Centralne i Istočne Evrope kao objašnjavajuća varijabla za njihov sadašnji nivo ekonomske razvijenosti uvode se veštačke varijable koje označavaju pripadnost Habsburškom, Ruskom i Osmanlijskom carstvu ili nemačkim državama. Zemlje koje su pripadale Habsburškom carstvu ili koje su bile pod uticajem nemačkih država, ranije su usvojile institucionalne inovacije koje su pogodovale privrednom napretku, pa su sada razvijenije od država koje su bile pod vlašću Osmanlijskog ili Ruskog carstava.

EMPIRIJSKA ISTRAŽIVANJA UTICAJA ISTORIJE DRŽAVNOSTI NA EKONOMSKU RAZVIJENOST

Merenje istorije državnosti suočava se sa velikim brojem problema, za koje je moguće dati samo približno zadovoljavajuća rešenja. Ipak, takve aproksimacije su neophodne kako bi se dobili kvantitativni pokazatelji državnosti (indeks istorije državnosti ili indeks drevnosti država) na osnovu koga bi se primenom ekonometrijskih metoda ocenilo da li postoji uticaj istorije državnosti na sadašnji nivo razvijenosti zemalja.

Prvi problem pri konstrukciji indeksa istorije državnosti se odnosi na utvrđivanje perioda tokom koga je određena populacija počela da živi u okviru državne organizacije. Pri tome se najčešće koristi široko prihvaćena definicija države prema kojoj država predstavlja političku zajednicu koja ima monopol vlasti na određenoj teritoriji, odnosno koja ima suvereno pravo da donosi i primenjuje zakone. Pri datiranju nastanka države uvodi se drugi uslov na osnovu koga se države razlikuje od drugih oblika društvenih zajednica koji su joj prethodili kao što su rod i pleme.¹⁶ Pod državom se podrazumeva politička organizacija koja prevazilazi nivo plemena, odnosno koja obuhvata plemenske zajednice i državu, pri čemu se plemenskoj zajednici prilikom utvrđivanja indeksa državnosti dodeljuje manji

¹⁶ O. Borcan i dr., op. cit., 5.

broj bodova nego državi. Naravno, ostaju teškoće preciznog određivanja godine kada je oblik organizovanja nekog društva prešao sa nivoa plemena na nivo plemenske zajednice, a potom na nivo države. U ekonomskim istraživanjima podaci o postojanju plemenskih zajednica ili države na određenoj teritoriji se preuzimaju iz istraživanja istoričara, arheologa i dr.

Drugi problem pri uvrđivanju istorije državnosti, o kome je pisano u prethodnom poglavlju, odnosi se na to da li se državnost vezuje za određenu teritoriju ili za određenu populaciju. Ako se državnost vezuje za teritoriju postoji mogućnost da se ona utvrđuje za teritoriju sada postojećih država ili da se određuje tako što se površina planete podeli na određeni broj površina (npr. kvadrata), pa se potom za svaku od tih površina utvrđuje istorija državnosti. Ako se istorija državnosti određuje za teritoriju sada postojećih država problem je u tome što su se granice država tokom istorije drastično menjale. Primenom ovog pristupa istorija državnosti Srbije bi se utvrdila na osnovu istorije svih država koje su u prošlosti postojale na njenoj teritoriji, što znači da bi uključivala državu Kelta, Rimsko carstvo, Vizantiju, Bugarsku, Mađarsku, srednjovekovnu Srbiju, Osmanlijsku imperiju, Habsburšku/Austrougarsku monarhiju, novovekovnu Srbiju i Jugoslaviju. Ako se državnost utvrđuje za odabranu geometrijsku površinu problem je u proizvoljnosti formiranja takve površine, odnosno njene veličine, oblika, pozicije i dr. U zavisnosti od veličine i pozicije takve površine ona bi mogla da obuhvati celu teritoriju Srbije ili deo njene teritorije, ali i cele teritorije ili delove teritorija susednih zemalja. Očigledno je da bi primenom ovakve metodologije teritorija jedne zemlje mogla da bude alocirana u više geometrijskih površina.

Alternativni pristup je da se drevnost država utvrđuje na osnovu državnosti populacije koja sada živi na teritoriji neke zemlje. Primena ovog pristupa za Srbiju bi značila da se istorija njene državnosti utvrđuje na osnovu istorije državnosti svih naroda koji žive na njenoj sadašnjoj teritoriji, uključujući i narode koji su asimilovani. To znači da državnost Srbije uključuje formiranje prvih srpskih država,¹⁷ ali i državnost naroda koji su pre doseljavanja Slovena živeli na teritoriji sadašnje Srbije (Iliri, Tračani, Kelti, Rimljani, Grci i dr.) u meri u kojoj su njihovi potomci prisutni u Srbiji kao i naroda koji su se kasnije doselili na njenu sadašnju teritoriju (Mađari, Albanci, Romi i dr.). Prema ovom pristupu drevnost državnosti Srbije se izvodi kao ponderisani prosek državnosti populacija koje sada žive na njenoj teritoriji, ali i državnosti naroda koji su asimilovani tokom istorije i sada pripadaju srpskom ili drugim narodima. Mada je ovoj pristup teorijski su-

¹⁷ Nije sasvim izvesno da li su Srbi pre doseljavanja na Balkan bili organizovani u obliku plemena ili plemenskog saveza.

perioran, jer je državnost snažnije vezana za populaciju nego za teritoriju, postoje velike teškoće u njegovoj praktičnoj primeni. Tokom istorije postojale su velike migracije stanovništva, kao i procesi spajanje i asimilacije plemena i naroda, formiranja novih naroda, a pri tome o navedenim procesima ne postoje ni približno precizni i pouzdani podaci. Jedna od mogućnosti, koju će istraživači u većoj meri koristiti u budućnosti, je da se istorija sadašnje populacije na teritoriji neke zemlje odredi na osnovu genetskih istraživanja.¹⁸

Imajući u vidu praktične teškoće pri utvrđivanju drevnosti država na osnovu populacije koja sada živi na teritoriji neke zemlje u empirijskim istraživanjima se drevnost država najčešće vezuje za teritoriju sadašnjih zemalja, dok se drevnost država na osnovu istorije državnosti populacije najčešće računa za zemlje Novog sveta u kojima je usled doseljavanja stanovnika Evrope, Azije i Afrike došlo do drastične promene strukture populacije nakon 1500. godine n.e.¹⁹

Mada je važno da li je određena populacija živela u okviru državne organizacije relevantno je i to da li je živela u okviru sopstvene nezavisne države ili u okviru imperije sa određenim stepenom autonomije ili je bila okupirana, bez znatnijeg učešća u obavljanju državnih poslova. Iskustvo populacije u obavljanju državnih poslova, koje se prenosi sa generacije na generaciju, direktno zavisi od toga kakav je bio njen položaj u okviru država u kojima je živela. Tako na primer na teritoriji Srbije od početka n.e. skoro u kontinuitetu postoji država, ali je učešće autohtonog stanovništva u upravljanju državom bilo vrlo promenljivo. Srpski narod je imao ključnu ulogu u upravljanju državom na teritoriji Srbije u periodu dinastije Nemanjića i od tridesetih godina 19. veka do sada, što zbirno obuhvata period od oko 400 godina. Ostali, veći deo vremena, srpski narod je imao autonomiju u okviru Vizantije, Habsburške monarhije/Austrougarske ili je bio u Osmanlijskom carstvu u okviru koga nije znatnije učestvovao u upravljanju državom.²⁰ Pre 7. veka autohtoni narodi Iliri, Tračani i dr. koji su živeli u Rimskom i Vizantijskom carstvu, imali su ograničeno učešće u državnim poslovima. Da bi se uvažile specifičnosti položaja populacije u državama u kojim je živela tokom istorije *Borcan, O. i dr.* (2018) svakoj godini života u nezavisnoj državi dodeljuju 1 bod, godini života u zavisnoj državi 0,75 bodova, dok svakoj godini života u državi bez znatnijeg učešća u njenom upravljanju dodeljuju po 0,5 bodova.

¹⁸ V. E. Spolaore, R. Wacziarg, op. cit., 341–348.

¹⁹ Za period 1500–2000. godine napravljene su približne procene migracija stanovništva po zemljama koje je dostupne na sajtu *Putterman Louis*.

²⁰ U okviru Osmanlijskog carstva postojala je minimalna uključenost stanovništva Srbije u državne poslove i to samo na nivou lokalne vlasti, v. npr. Mateja Nenadović, *Memoari*, Narodna knjiga – Politika, Beograd, 2005.

S obzirom na velike promene državnih granica tokom istorije, za istoriju državnosti neke zemlje važno je koji procenat teritorije savremene države je u određenom istorijskom periodu bio u sastavu bilo koje države, a na kom procentu teritorije nije postojala država. Prema metodologiji Borcan, O. i dr. (2018), ako je u nekom periodu 50% i više teritorije savremene države bilo pokriveno bilo kojom državom tada se dodeljuje 1 poen, a ako je pokrivenost bila manje od 50 % u tom periodu se, u zavisnosti od procenta pokrivenosti teritorije, dodeljuje između 0,3 i 0,7 poena. Prema istorijskim izvorima na teritoriji Srbije prvu državu su osnovali Kelti između 350 i 400 godine p.n.e., ali je ona pokrivala mali deo teritorije sadašnje Srbije pa se u tom periodu državnosti Srbije, po ovom osnovu dodeljuje 0,3 poena. Od trenutka osvajanja teritorije Srbije od strane Rimskog carstva u prvom veku p.n.e. do sada najveći deo teritorije Srbije je bio u sastavu neke države, pa se Srbiji po tom osnovu, u navedenom periodu, dodeljuje 1 poen.

Na osnovu prethodno opisanih komponenata računa se indeks državnosti,²¹ kao numerička mera državnosti savremenih zemalja, a koji se računa kao proizvod tri komponente: postojanje države na teritoriji zemlje, stepen nezavisnosti države i procenat pokrivenosti sadašnje teritorije zemlje bilo kojom državom. Indeks državnosti za postojeće zemlje u radu Borcan i dr. (2018) je računat za pedesetogodišnje periode, počev od 3500-te godine p.n.e., kada su formirane prve države u Mesopotamiji, do 2000. godine n.e. Pri tome vrednost indeksa državnosti za period od 50 godina se računa kao ponderisani prosek stanja u svakoj godini koja pripada tom periodu.

Sabiranjem indeksa državnosti za pedesetogodišnje periode moguće je izračunati ukupan indeks državnosti za skoro sve savremene zemlje. Međutim, jednostavno sabiranje implicira da na sadašnji nivo razvijenosti neke zemlje podjednako utiče njen indeks državnosti u periodu 1950–2000. godine, kao i indeks državnosti u periodu 1000–1050. godine ili u periodu 1000–950. godine p.n.e. Razumna je pretpostavka da uticaj stanja državnosti na sadašnji nivo ekonomske razvijenosti opada tokom vremena, odnosno da stanje državnosti u poslednjih 50 godina snažnije utiče na sadašnju ekonomsku razvijenost nego stanje državnosti u daljoj prošlosti. Stoga je opravdano da se pri sabiranju indeksa državnosti izvrši njihovo diskontovanje, kako bi se umanjio značaj stanja državnosti u daljoj prošlosti u odnosu na stanje u skorijoj prošlosti. Pri tome je neophodno izabrati visinu diskontne stope, imajući u vidu da viša diskontna stopa snažnije smanjuje uti-

²¹ Metodologija za računanje indeksa istorije državnosti formulisana je u radu V. Bockstette i dr., op. cit., 351–354. nakon čega je razrađivana u nizu radova. U ovom tekstu se prikazuje metodologija iz rada O. Borcan i dr., op. cit., 14–18.

čaj državnosti u daljoj prošlosti na ukupan skor državnosti neke zemlje. U praksi se najčešće primenjuju diskontne stope do 1%, 5% i 10% i računa zbirni skor i državnosti koji odgovaraju svakoj zemlji.

Prosečan indeks državnosti za 159 zemlja sveta tokom poslednjih 5,5 hiljada godina iznosi 983,7, dok je indeks državnosti evropskih zemalja za oko 20% veći od svetskog proseka,²² a indeks državnosti Srbije je za 11,5% veći od evropskog proseka.²³

Tabela 1. Indeksi državnosti Srbije, Evrope i sveta

Diskontna stopa	r=0	r=1%	r=5%	r=10%
Svet	983,7	786,0	436,7	290,1
Evropa	1182,1	974,8	550,7	352,6
Srbija	1318,1	1096,3	616,0	387,3

Izračunato na osnovu baze podataka State Antiquity Index Version 4.0, O. Borcan i dr. (2018)

Napomena: za svet i Evropu su izračunati neponderisani proseci, Evropa uključuje i zemlje koje pripadaju evropskom delu bivšeg SSSR-a.

Ako se posmatra nediskontovana vrednost indeksa državnosti ili ako se primeni mala diskontna stopa od 1% tada su Egipat i Iran zemlje koje imaju najdužu istoriju državnosti,²⁴ ali povećanjem diskontne stope na 5% ili 10% na prvo mesto prema istoriji državnosti izbija Kina, dok se rang Irana, a naročito Egipta pogoršava. Kada su u pitanju razvijene evropske zemlje one se prema nediskontovanoj istoriji državnosti nalaze na 30% do 50% od svetskog proseka. Međutim, sa povećanjem diskontne stope, čime se umanjuje važnost državnosti u daljoj istoriji, položaj evropskih zemalja se poboljšava tako da se one tada uglavnom nalaze među 10–15% zemalja sa najdužom istorijom državnosti. Najslabiji plasman prema istoriji državnosti u svetu ima Papua Nova Gvineja na čijoj teritoriji je prva država formirana tek u dvadesetom veku i Namibija na čijoj teritoriji je država formirana tek krajem 19. veka.

²² Pri diskontnim stopama od 1% i 5% razlika se povećava na oko 25%, dok pri diskontnoj stopi od 10% opada na 21,5%.

²³ Kada se iz Evrope isključe zemlje koje su pripadale bivšem SSSR-u, tada su nediskontovani i diskontovani indeksi državnosti Srbije i Evrope vrlo slični, što znači da je prema ovako računatom indeksu državnosti Srbija na nivou proseka Evrope.

²⁴ Mada Irak ima za oko 300 godina dužu istoriju državnosti od Egipta i Irana, on se nalazi na trećem mestu, jer je u velikom delu istorije njegova teritorija bila pod stranom vlašću.

Tabela 2. Rang odabраниh zemalja prema indeksu državnosti

Diskontna stopa	r=0	r=1%	r=5%	r=10%
Srbija	54	53	39	35
Egipat	1	1	14	31
Iran	2	2	5	11
Kina	10	6	1	1
Nemačka	40	42	25	22
Papua Nova Gvineja	159	159	159	158
Namibija	158	158	158	157
Evropa	59	59	60	50

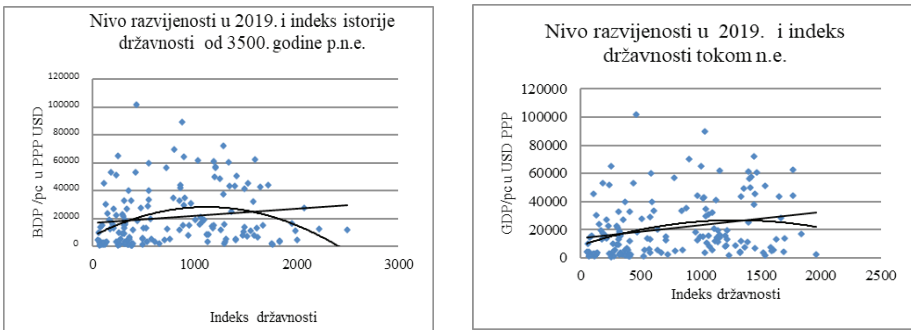
Izračunato na osnovu baze podataka State Antiquity Index Version 4.0, O. Borcan i dr. (2018)

Na osnovu podataka iz Putterman-ove baze moguće je konstruisati grafikon na kome će biti predstavljena veza između indeksa državnosti i razvijenosti mere ne BDP po stanovniku u dolarima jednake kupovne snage za 153 zemlje, za koje postoje podaci. Na Grafikonu 1. uočava se da postoje određene, ali relativno slabe indicije da je veza između indeksa državnosti i nivoa razvijenosti opisana obrnutim slovom U. Slaba zavisnost se uočava po tome što za određeni dati nivo državnosti na x-osi postoji velika disperzija nivoa razvijenosti zemalja na y-osi. Zavisnost u obliku obrnutog slova U ukazuju na to da najviši nivo razvijenosti imaju savremene zemlje koji imaju srednje dugu istoriju državnosti, a da su zemlje sa vrlo kratkom istorijom državnosti i zemlje sa vrlo dugom istorijom državnosti u proseku manje razvijene. Međutim, na osnovu podataka o istoriji državnosti od početka n.e. veza između indeksa državnosti i nivoa razvijenosti je bolje opisana blago rastućom linearnom funkcijom nego krivom u obliku obrnutog slova U. Ovakva zavisnost implicira da, ako se posmatra samo period od početka n.e., tada su zemlje koje su ranije formirale državu, u proseku, sada na višem nivou razvijenosti.

Interesantan je odgovor na pitanje kada su sada najrazvijenije zemlje/populacije osnovale državu? Od 25 najrazvijenijih zemalja njih šest njih je osnovalo državu pre n.e., osam između početka n.e. i 500. godine, a tri između 500. i 1000. godine n.e. Od 25 najrazvijenijih zemalja u svetu njih osam je osnovalo državu nakon 1000-te godine n.e., ali samo u slučaju Švedske i Finske državu je osnovalo stanovništvo koje u dužem periodu živi na teritoriji navedenih zemalja, dok su ostalih šest država (SAD, Kanadu, Australiju, Novi Zeland, Island i Singapur)

osnovali evropski ili kineski doseljenici koji su sa sobom doneli dugu istoriju državnosti. Dakle, ako bi SAD, Kanadi, Australiji, Novom Zelandu i Islandu imputirali državnost evropskih i drugih imigranata, a Singapuru državnost kineskih imigranata, dobija se da su samo dve od 25 najrazvijenijih zemlja osnovale državu nakon 1000-te godine. Generalno, najveći nivo ekonomske razvijenosti početkom 21. veka imaju zemlje čije populacije su osnovale države pre oko 2000. godina.

Grafikon 1.

Izračunato na osnovu baze podataka State Antiquity Index Version 4.0, O. Borcan i dr. (2018)

Deskriptivne analize povezanosti istorije državnosti i nivoa razvijenosti daju grubu početnu indiciju o mogućoj uzročnosti između navedenih varijabli. Veze uočene na osnovu deskriptivnih analiza, kao što su grafički prikazi ili koeficijenti korelacije, mogu da bude lažne u slučaju da postoje druge varijable koje istovremeno utiču na istoriju državnosti i na nivo razvijenosti (npr. geografski faktori, kultura, religija i dr). Drugi rizik je da se deskriptivnim analizama propusti otkrivanje uticaja istorije državnosti na nivo razvijenosti, zbog postojanja većeg broja drugih varijabli koje utiču na nivo razvijenosti, a koje su pri tome korelisane sa istorijom državnosti. Pouzdaniji odgovori mogu se dobiti na primenom ekonometrijskih modela u kojima se uticaj istorije državnosti na sadašnji nivo razvijenosti zemlje testira uz uključivanje većeg broja kontrolnih varijabli u model. Stoga se u nastavku daje pregled nekoliko radova u kojima je primenom ekonometrijskih metoda istraživao uticaj istorije državnosti na sadašnji nivo ekonomske razvijenosti zemalja.

U radu *Bockstette* i dr. (2002) istraživao je uticaj istorije državnosti na privredni rast u periodu 1960–1995. godine, na nivo razvijenosti u 1988. godini i na

kvalitet socijalne infrastrukture.²⁵ Istorija državnosti je izračunata za 101 zemlju za period od početka n.e. do 1950. godine. Ekonometrijska analiza je sprovedena na osnovu unakrsnih podataka za uzorak koji u različitim jednačinama obuhvata između 77 i 101 zemlje. Osim istorije državnosti ekonometrijska jednačina uključuje veći broj kontrolnih varijabli i kao što su: nivo razvijenosti u 1960. godini, stopa investicija, kvalitet institucija, obrazovanost stanovništva, gustina naseljenosti u 1960. godini, prosečna stopa rasta stanovništva u periodu 1960–1995. godine, etno-lingvistička heterogenost zemalja, kao i veštačke varijable za pojedine regione sveta. Autori su dobili da duža istorija državnosti pozitivno utiče na prosečnu stopu rasta BDP po stanovniku u periodu 1960–1995. godine i na nivo razvijenosti u 1988. godini. Međutim, kada se u model uključi varijabla kojom se meri kvalitet socijalne infrastrukture tada uticaj istorije državnosti na nivo razvijenosti zemalja u 1988. godini više nije statistički značajan. Da bi detaljnije ispitali vezu između istorije državnosti, socijalne infrastrukture i nivoa razvijenosti ocenjena je jednačina u kojoj kvalitet socijalne infrastrukture zavisi od istorije državnosti i dobijeno je da istorija državnosti statistički značajno, pozitivno, utiče na kvalitet socijalne infrastrukture. Dobijene rezultate autori interpretiraju tako da istorija državnosti utiče na nivo razvijenosti zemalja, u znatnoj meri indirektno, preko uticaja na kvalitet socijalne infrastrukture.

U radu *Iliev i Putterman (2007)* istražuje se uticaj istorije državnosti i varijabli koji su sa njom povezane na rast bivših socijalističkih zemalja kako u periodu socijalizma tako i na brzinu rasta i kvalitet institucija u periodu tranzicije.²⁶ Prema obuhvatu zemalja ovo istraživanje je komplementarno prethodnom koje nije uključivalo bivše socijalističke zemlje, osim Kine. Istorija državnosti svake zemlje je izračunata na prethodno opisani način, a odnosi se na period od početka n.e. do 1950. godine. Uzorak obuhvata 43 sadašnje zemlje koje su u prošlosti imale socijalističko uređenje, pri čemu se kao jezgro tretiraju bivše socijalističke zemlje u Evropi i Aziji (ukupno 31 zemlja),²⁷ dok se socijalističke zemlje u Africi i Južnoj Americi tretiraju kao periferne. Autori su dobili ekonometrijske rezultate prema kojima je istorija državnosti pozitivno uticala na rast BDP po stanovniku u bivšim socijalističkim zemljama u periodu 1970–1990. godine. Pozitivan uticaj na

²⁵ Pod socijalnom infrastrukturom se podrazumevaju institucije i državne politike koje kreiraju ekonomsko okruženje koje utiču na spremnost ljudi da akumuliraju znanja i veštine, odnosno na spremnost preduzeća da akumuliraju kapital i generišu proizvodnju.

²⁶ Kina i Vijetnam se tretiraju kao bivše socijalističke zemlje, zbog dominacije privatne svojine u njima, mada je u njima na vlasti Komunistička partija.

²⁷ Avaganistan i Jemen iako pripadaju Aziji su tretirani kao periferne zemlje.

rast u navedenom periodu imala je i gustina naseljenosti u 1500. godini, koja se tretira kako pokazatelj razvijenosti u predindustrijskom periodu, što znači da zemlje koje su bile razvijenije 1500. godine imale su brži rast u periodu socijalizma. Negativan uticaj na rast u periodu socijalizma je imala veća etnička frakcionalizacija država, što znači da su višenacionalne države ostvarivale sporiji rast. Sporiji rast u periodu socijalizma imale su zemlje koje su udaljenije od centara razvijenog kapitalizma.²⁸ Generalni zaključak je da su zemlje koje su ranije prošle kroz paleolitsku revoluciju i zbog toga bile razvijenije 1500. godine, kao i zemlje koje su ranije formirale državu imale brži privredni rast u periodu socijalizma. Brži rast se objašnjava time da su one imale veće administrativne i društvene kapacitete da sprovedu politike koje su u socijalizmu generisale rast, kao što je industrijalizacija i dr.²⁹

U drugom delu rada *Iliev i Putterman* su predstavili rezultate koji pokazuju da su zemlje sa dužom istorijom državnosti imale brži privredni rast u periodu tranzicije, kao i da su imale bolje institucije, odnosno manju korupciju i efikasniju vladavinu prava. Takođe, dobili su da su brži rast privrede u periodu tranzicije imale zemlje koje su bile razvijenije 1500. godine, koje su imale manju etničku frakcionalizaciju i koje su bile manje udaljene od centara razvijenog kapitalizma.

Borcan i dr. (2018) na osnovu uzorka od 159 savremenih zemalja i vremenškog perioda od 3500 godine p.n.e., do 2000. godine n.e. ocenjuju uticaj istorije državnosti na nivo razvijenosti zemalja. Najpre je modeliran uticaj istorije državnosti na nivo razvijenosti zemalja u 1500. godini, odnosno na nivo razvijenosti pre industrijske revolucije i kolonijalnih osvajanja. Kao indikatori nivoa ekonomske razvijenosti zemalja u 1500. godini korišćeni su nivo tehnološkog razvoja, gustina naseljenosti i stepen urbanizacije. Varijabla istorija državnosti je uključena u jednačine u kvadratnoj formi, kako bi se obuhvatila zavisnost između istorije državnosti i nivoa razvijenosti u obliku obrnutog slova U. Osim istorije državnosti model uključuje kontrolne varijable koje odražavaju istorijske faktore, kao što su: broj godina od kada je na teritoriji neke zemlje počeo razvoj poljoprivrede do 1500 godine, broj godina od kada je teritorija neke zemlje prvi put naseljena modernim ljudima do 1500. godine, starost države u 1500. godini. Model kao kontrolne varijable sadrži brojne geografske varijable kao što su: geografska širi-

²⁸ Za evropske zemlje, Rusiju i Centralnu Aziju se računa udaljenost od Berlina, za zemlje Istočne i Jugoistočne Azije udaljenost od Tokija, a za Latinoameričke zemlje udaljenost od Vašingtona.

²⁹ Navode se primeri zemalja u Africi koje nisu uspele da sprovedu reforme, poput industrijalizacije, koje su uspešno sprovedene u evopskim socijalističkim zemljama i u Kini.

na, postojanje izlaza na more, prosečna nadmorska visina, procenat obradivog zemljišta, prosečna temperatura i vlažnost, rizik od malarije i dr. U većini jednačina znak ispred varijable indeks istorije državnosti je pozitivan, dok je ispred kvadrata istorije državnosti negativan, što upućuju da je zavisnost između istorije državnosti i nivoa razvijenosti opisana obrnutim slovom U. Slični rezultati su dobijeni kada su kao pokazatelj nivoa razvijenosti u 1500. godini korišćeni gustina naseljenosti zemalja i stepen urbanizacije.

U drugom delu ovog rada *Borcan* i dr. (2018) ocenjen je uticaj istorije državnosti na nivo razvijenosti zemalja u 2000. godini. Osim istorije državnosti koja je vezana za teritoriju savremenih država, autori kao alternativu koriste istoriju državnosti vezanu za populacije koje žive u savremenim državama, a koja je procenjena uzimanjem u obzir migracija stanovništva između 1500. i 2000. godine. Migracije nakon 1500. godine su najviše uticale na istoriju državnosti zemalja Novog sveta: Severne i Južne Amerike, Australije i Novog Zelanda, ali i Singapura. Kao pokazatelji ekonomske razvijenosti korišćeni su nivo tehnološkog razvoja i BDP po stanovniku u 2000. godini. U skoro svim jednačinama dobijena je statistički snažna veza između istorije državnosti i nivoa razvijenosti zemalja, u obliku obrnutog slova U.

Spolaore i *Wacziarg* (2013) istražuju uticaj geografskih, bioloških, istorijskih i kulturnih faktora na nivo razvijenosti zemalja u 2005. godini. U zavisnosti od raspoloživih podataka broj zemalja koje su uključene u različite jednačine varira – od nekoliko desetina do skoro svih postojećih zemalja. Autori dobijaju mešovite rezultate kada je u pitanju uticaj istorije državnosti izračunate za teritoriju savremenih zemalja na ekonomsku razvijenost u 2005. godini. Međutim, istorija državnosti populacije postojećih država, koja obuhvata migracije nakon 1500. godine, pozitivno utiče na nivo razvijenosti u 2005. godini u svim jednačinama. Autori naglašavaju visoku postojanost nivoa ekonomskog i tehnološkog razvoja tokom istorije što objašnjavaju time da se geografski i biološki faktori na teritoriji neke zemlje sporo menjaju, ali i da postoji visoka postojanost kulturnih obrazaca i moralnih normi, kao i načina na koji funkcioniše država, jer se one prenose sa generacije na generaciju.

ZAKLJUČAK

Rast privrede zavisi od sposobnosti države da naplaćuje poreze, uspostavi pravni poredak, održava političku stabilnost, kontroliše korupciju, izgradi infra-

strukturu, održava makroekonomsku stabilnost, dok u novijoj istoriji država utiče na rast ljudskog kapitala, podstiče inovacije (obrazovanje, zdravstvena zaštita, ulaganje u nauku) i dr. Sposobnost države da obezbedi povoljne uslove za rast privrede jednim delom zavisi od toga koliko dugo je njeno stanovništvo živelo u organizovanoj državi. Ako se posmatra istorija čovečanstva u poslednjih 5,5 hiljada godina, veza između sadašnjeg nivoa razvijenosti zemalja i istorije državnosti ima oblik obrnutog slova U. Nizak nivo razvijenosti karakteriše narode koji su osnovali prve države (Irak, Egipat, Indija i dr.), kao i narode koji su relativno skoro osnovali države (podsaharska Afrika, Polinezija, delovi Jugoistočne i Južne Azije i dr.). Narodi koji su osnovali prve države nalaze se pod teretom nasleđa autokratskih država, koje služe kao instrument za ostvarivanje renti, a ishod političke borbe u njima je češće smena privilegovanih elita, nego stvaranje inkluzivne demokratske države. Na drugoj strani, mlade države nemaju administrativne kapacitete da naplate poreze i efikasno obezbede javne usluge koje su neophodne za privredni napredak. Najviši nivo razvijenosti imaju zemlje sa "srednje" dugom istorijom državnosti, koja im je omogućila da izgrade dobre administrativne kapacitete, a da pri tome izbegnu neke od zamki u koje su upale najstarije države. Mada empirijska istraživanja sadrže potvrdu da dužina državnosti zemalja/populacija utiče na njihovu sposobnost da stvore povoljne uslove za privredni rast, to ne isključuje uticaj drugih istorijskih i političkih faktora na karakteristike država od kojih zavisi privredni napredak.

Prof. Dr. MILOJKO ARSIĆ
Full Professor, Faculty of Economics
University of Belgrade

THE IMPACT OF THE HISTORY OF STATEHOOD ON THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF COUNTRIES

Summary

The paper investigates the impact of the history of statehood, as a part of historical heritage, on the current level of economic development of countries. The history of statehood affects the efficiency of the state in performing functions that are important for the functioning of the economy and its progress, such as the quality of institutions, economic policy, education, infrastructure, etc. Empirical research mainly supports the existence of a link between the length of statehood of coun-

tries and their level of economic development in the form of an inverted letter “U”, which means that the most developed countries have “medium” length of statehood. Countries with “medium” length of statehood could learn from the mistakes of older states, and had enough time to build state capacities. The connection between the history of statehood and the level of economic development of countries is stronger if statehood is measured on the basis of the history of statehood of the population inhabiting present countries, rather than on the basis of the history of statehood in modern countries. This result is consistent with empirical research according to which social norms and forms of behavior that are important for the functioning of the state are relatively stable over time.

Key words: history of statehood, efficiency of the state, economic development

Literatura

- Acemoglu D., Johnson S., Robinson J. A., “The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation”, *American Economic Review*, No. 5, Vol. 91, 2001.
- Barro R., “Determinants of Economic Growth in a Panel of Countries”, *Annals of Economics and Finance*, Issue 2, Vol. 4, 2003.
- Bockstette V., Chanda A., Putterman L., “States and markets: The advantage of an early start”, *Journal of Economic Growth*, No. 4, Vol. 7, 2002.
- Borcan O., Olsson O., Putterman L., “State history and economic development: evidence from six millennia”, *Journal of Economic Growth*, No. 1, Vol. 23, 2018.
- Gorodnichenko Y., Roland G., “Culture, institutions and the wealth of nations”, *Review Economic Statistics*, No. 3, Vol. 99, 2017.
- Iliev P., Putterman L., “Social capability, history and the economies of communist and postcommunist states”, *Studies in Comparative International Development*, No. 1, Vol. 42, 2007.
- Lucas R., “On the Mechanics of Economic Development”, *Journal of Monetary Economy*, Issue 1, Vol. 22, 1988.
- Nenadović M. *Memoari*, Narodna knjiga – Politika, Beograd, 2005.
- Olson, M. *Uspon i sumrak naroda: ekonomski rast, stagflacija i društvena rigidnost*, Službeni glasnik, Beograd, 2011.
- Rodrik D., Subramanian A., Trebbi F., “Institutions rule: the primacy of institutions over geography and integration in economic development”, *Journal of Economic Growth*, No. 2, Vol. 9, 2004.
- Romer P. M., “Increasing Returns and Long-Run Growth”, *Journal of Political Economy*, No. 5, Vol. 94, 1986.
- Romer P. M., “Endogenous Technological Change”, *Journal of Political Economy*, No. 5, Part 2, Vol. 98, 1990.

Sachs J., "Institutions Don't Rule: Direct Effects of Geography on Per Capita Income", *NBER Working Paper 9490*, 2003.

Spolaore E., Wacziarg R., "How Deep Are the Roots of Economic Development?", *Journal of Economic Literature*, No. 2, Vol. 51, 2013.

Veber M., *Protestantska etika i duh kapitalizma*, Mediterran publishing, Novi Sad, 2011.

Datumi prijema i prihvatanja rada

Primljen: 16.04.2021.

Prihvaćen: 10.05.2021.

ORIGINALAN NAUČNI RAD